

Ovo djelo, unatoč naznačenom nedostatku iznimno vrijedno ostvarenje, namijenjeno je stručnjacima, ali je pisano tako da u potpunosti može zadovoljiti i širu hrvatsku javnost koju će, nema sumnje, živo zanimati odnosi sa susjednim mađarskim narodom u prošlosti. Budući da kod nas gotovo i nema srodnoga djela koje bi nudilo prikaz te problematike na način na koji ova knjiga omogućuje uvid u nju, vjerujemo da će njezino pojavljivanje naići na pozitivan prijam naše znanstvene zajednice, a izvjesno je da će tema svojom zanimljivošću privući i širu hrvatsku čitateljsku javnost, prirodno senzibiliziranu za problematiku granica i odnosa sa susjednim zemljama i narodima u prošlosti i sadašnjosti. Bez poznavanja stvarne prirode tih odnosa u prošlosti, teško je i pomisliti na ozbiljniji uspjeh recentnih nastojanja oko njihova pouzdanijeg kristaliziranja u bliskoj budućnosti. Stoga je pojavljivanje ovog djela, koje se s tog stajališta u mnogo čemu može smatrati paradigmatiskim, višestruko opravdano, korisno i potrebno.

ŽELJKO HOLJEVAČ

Jure KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret (1903.-1945.)*, Glas
Koncila – Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2004., 279 str.

Hrvatski katolički pokret (dalje: HKP) svojom je filozofijom, a onda i svojim institucionalnim djelovanjem značajno utjecao na tijek političkih, društvenih i ostalih događaja s kraja 19. st. i prve polovice 20. stoljeća na prostoru današnje Hrvatske, pa i šire (BiH, Slovenija, Srbija). Zbog velikoga povijesnog značaja pokreta, ali i zbog činjenice da nije postojao jedan zaokruženi znanstveno-kritički prikaz HKP-a, u izdanju Glasa Koncila i Hrvatskog instituta za povijest tiskana je 2004. godine knjiga *Hrvatski katolički pokret (1903.-1945.)* koju potpisuje Jure Krišto. Autor je ovim sistematiziranim djelom želio prekinuti praksu politikantskoga historioografskog pristupa društvu, političkom, a napose katoličkom fenomenu u razdoblju druge polovice 20. stoljeća. Zbog kritike HKP-a koja se kretala od idealiziranja samog pokreta u određenim krugovima, pa do stigmatizacije u drugim (posebno vodećih struktura Jugoslavije u drugoj polovici 20. stoljeća), ovim sažetim, ali u isto vrijeme dostatnim povijesnim presjekom postojanja pokreta Jure Krišto uspijeva na 252 stranice teksta nadopunjenog mnogobrojnim ilustracijama i zemljovidima približiti Hrvatski katolički pokret širem sloju čitatelja.

Knjiga je kronološki podijeljena u četiri razdjela s kratkim "Predgovorom" (str. 9-12) na njezinu početku, te "Sažetkom" (str. 247-249) pri kraju. Razdjeli su: "Prethodnice Hrvatskog katoličkog pokreta" (str. 15-30), "Razdoblje Austro-Ugarske monarhije (1903.-1918.)" (str. 31-120), "Razdoblje Kraljevstva/Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Kraljevine Jugoslavije (1918.-1941.)" (str. 121-230), "Razdoblje Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.)" (str. 231-246). U svakom razdjelu nalazimo nekoliko od ukupno dvadeset poglavlja zastupljenih u knjizi.

Poglavljem "Društvene i crkvene prilike na kraju XIX. i na početku XX. stoljeća" (str. 15-30) autor nam približava okolnosti razvitka Katoličke crkve te njezina djelovanja u danom razdoblju u Europi i u nas. Neizostavan element poglavlja je Prvi hrvat-

ski katolički sastanak održan u Zagrebu 1900. godine, te pokretanje katoličkog dnevnika *Hrvatstvo* četiri godine kasnije. Kratkim biografskim prikazima, te ilustracijama istaknutih ličnosti u sklopu katoličkog kruga čitatelj dobiva jasan uvid u okolnosti crkvenog djelovanja s kraja 19. i početka 20. stoljeća.

Sljedeća dva poglavlja ("Pojava biskupa Antuna Mahnića i njegov časopis *Hrvatska straža*", str. 33-38; "Početak Katoličkoga pokreta i njegova prva društva", str. 39-54) analizom djelovanja biskupa Antuna Mahnića, jedne od ključnih ličnosti HKP-a, objašnjavaju početak katoličkog pokreta, te daju kratak prikaz njegovih prvih društava. Spomenuti biskup Mahnić 1903. godine, nakon detronizacije Khuena-Héderváryja, pokreće reviju *Hrvatska straža*, čime najavljuje svoj plan okupljanja najprije hrvatskih studenata na katoličkim osnovama, a kasnije i šireg sloja hrvatskoga katoličkog stanovništva. Naime, politička situacija u zemlji prisiljava katolički krug na pojačanu djelatnost u funkciji borbe za pravo hrvatskog naroda na slobodu i samoodređenje. Tako 1906. biva osnovano HKAD Domagoj, a iste godine grupa oko katoličkog dnevnika *Hrvatstvo* osniva Hrvatsku kršćansko-socijalnu stranku prava.

Četvrto poglavlje naslovljeno "Bosna i Hercegovina u krugu zapadne civilizacije" (str. 55-58) bavi se katoličkim pristupom bosanskom pitanju neposredno prije i nakon aneksije BiH od Austro-Ugarske Monarhije 1908. godine.

U poglavlju "Razvoj Mahnićeva pokreta do 1912. godine" (str. 59-75) Krišto, na čitateljstvu zanimljiv način, daje prikaz jačanja HKP-a te njegova sve većeg utjecaja na široke mase u prvom desetljeću prošloga stoljeća. Mahnić u spomenutom razdoblju svojim djelovanjem pokušava depolitizirati pokret, što se ubrzo pokazalo gotovo nemogućim. Naime, zbog političkih prilika u Monarhiji Mahnićev pokret, kao što to Krišto navodi u "Sažetku", uspostavlja određeni "suodnos s naprednjačkim i pravaškim idejama" (str. 248). Jačanjem pokreta i njegovim širenjem na ostale hrvatske zemlje počinje proces centralizacije organizacija HKP-a. Ubrzo Seniorat, kao središnje tijelo HKP-a, dobiva zadaću upravljati cjelokupnim katoličkim pokretom.

U sljedeća četiri poglavlja ("Okretanje Katoličkoga pokreta k Istoku", str. 77-85; "Drugi hrvatski katolički sastanak – u Ljubljani", str. 87-96; "Predvečerje svjetskoga rata", str. 97-101; "Prvi svjetski rat", str. 103-120) predmetom analize biva djelovanje katoličkog pokreta u godinama koje su prethodile Prvom svjetskom ratu, ali i u četverogodišnjem razdoblju trajanja tog svjetskog sukoba. Plejada istaknutih ličnosti, kako u samom pokretu tako i u širem društveno-političkom okruženju, kao i katoličke akcije u regiji upotpunjuju analizu južnoslavenske ideje koju HKP prihvaća u danom razdoblju i danim okolnostima. Od širenja pokreta u prvim godinama njegova postojanja, preko traumatičnog iskustva HKP-a tijekom Prvog svjetskog rata, do potpore Seniorata i širih katoličkih krugova hrvatskih zemalja Narodnome vijeću, čitatelj dobiva jasan uvid u djelovanje HKP-a u razdoblju prije formiranja zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine.

Deseto poglavlje naslovljeno "Osnivanje Hrvatske pučke stranke i Jugoslavenske katoličke đačke lige" (str. 123-132) opisuje položaj katoličkog pokreta u novonastaloj zajednici te okolnosti osnivanja Hrvatske pučke stranke koju će voditi Seniorat. Osim toga, u ljeto 1919. dolazi do ujedinjenja učeničkih katoličkih organizacija u jedinstveni savez Jugoslavenska đačka liga.

Rad na osnivanju pokreta za "fizički, moralni i intelektualni odgoj mladih" (str. 133) jedna je od tema jedanaestog poglavlja "Orlovstvo u Hrvatskoj i uvođenje Katoličke akcije" (str. 133-151). Naime, kao reakcija na sokolstvo katolički entuzijasti na čelu s

dr. Ivom Protulipcem osnivaju Orlovski podsavez u Zagrebu kao član Jugoslavenske Orlovske Sveze osnovane 1921. godine u Ljubljani. Tako već 1923. dolazi do stvaranja Hrvatskog orlovskog saveza (HOS). Osim orlovstvom, spomenuto poglavlje bavi se i uvođenjem Katoličke akcije (KA) u Hrvatsku te rascjepom u HKP-u kao reakciji na njezino uvođenje.

Sljedeće poglavlje naslovljeno "Međukatoličke raspre i sukobi" (str. 153-178) očekivano razmatra nesuglasice i sukobe u sklopu katoličkog pokreta koji su nastali u vezi s pitanjem odnosa prema programu Katoličke akcije. Naime, predstavnici HKP-a smatrali su da je KA nepotrebna, jer već postoji pokret koji se bavi problematikom KA. Tako se sve više produbljuje jaz između Seniorata i Hrvatskoga orlovskog saveza, jaz koji do samoga kraja HKP-a ne nestaje.

Trinaesto i četrnaesto poglavlje ("Diktatura kralja Aleksandra I.", str. 179-182; "Hrvatski katolički Seniorat i domagojstvo u diktaturi", str. 183-190) bave se novonastalom situacijom u kojoj se našla Katolička crkva krajem 20-ih godina 20. stoljeća. Među ostalim, Seniorat 2. srpnja 1929. pokreće izdavanje katoličkog dnevnika *Hrvatska straža*.

Nakon petnaestog poglavlja "Pojava križarstva" (str. 191-198), koje opisuju organizaciju križarstva nastalu kao rezultat zabrane političkog, kulturnog i ostalog djelovanja nametnute diktature kralja Aleksandra, dolaze dva poglavlja fokusirana na sve teži položaj katoličanstva 30-ih godina ("Pojačani sukobi Crkve s režimom i prve reakcije na nacionalsocijalizam", str. 199-203; "Povratak problemu Katoličke akcije", str. 205-224). Intenziviranje režimskog pritiska kod kuće, ali i politička kriza u Europi guraju HKP dvjema oprečnim alternativama državno-pravnom ustroju Kraljevine Jugoslavije. Komunizam, već ranije prozvan u katoličkim krugovima kao najveća opasnost za opstanak katoličke tradicije u hrvatskom narodu, ustupa mjesto, za Katoličku crkvu prihvatljivijem, nacionalsocijalizmu.

Osamnaesto poglavlje "Uspostava Banovine Hrvatske i nesigurne političke prilike" (str. 225-230) opisuje, kao što to i sam naslov govori, položaj hrvatskih zemalja, a time i HKP-a u predvečerje Drugoga svjetskog rata.

Pretposljednje poglavlje knjige ujedno je i prvo poglavlje četvrtog razdjela, a naslovljeno je "Uspostava Nezavisne države Hrvatske" (str. 233-242). Uspostavljena je NDH čime se otvaraju nove mogućnosti HKP-u, no u isto vrijeme nameću se i brojna ograničenja. Djelovanje nadbiskupa Alojzija Stepinca, režimska potpora križarima i prestanak djelovanja domagojaca, tj. Seniorata predmet su autorove analize u ovom poglavlju.

U zadnjem, dvadesetom poglavlju "Prema kraju križarstva i Hrvatskoga katoličkog pokreta" (str. 243-246) razmatrane su posljednje godine NDH, godine koje su bile ujedno posljednje i za HKP.

Nakon "Sažetka" slijedi "Summary" (str. 250-252) na engleskom jeziku, "Bibliografija" (str. 253-270) u kojoj je donesen popis korištene arhivske građe i popis najvažnije historiografske literature, te kazalo osobnih imena (str. 271-279). Uz pohvalu već spomenutim ilustracijama i zemljovidima koji pridonose lakšem praćenju teksta, a kojima djelo *Hrvatski katolički pokret (1903.-1945.)* obiluje, trebalo bi navesti, prema mom sudu, jedan nedostatak knjige, a to je izostanak biografskih podataka o autoru djela. No bez obzira na ovaj "propust" treba napomenuti da knjiga, uz to što je lako čitljiva, sadrži pregršt relevantnih i temeljitih podataka kako o osobama posredno ili neposredno vezanim uz HKP, tako i o događajima ključnima za razumijevanje cijele pro-

blematike kršćanskog djelovanja na prostoru hrvatskih zemalja u prvoj polovici 20. stoljeća. Budući da je sam Krišto na početku knjige natuknuo kako je jedna od osnovnih zadaća njegova rada obavještavanje šireg čitateljstva o djelovanju HKP-a te ujedno stvaranje temelja za neka buduća istraživanja, smatram da je zadaća ovim djelom obavljena uspješno.

MLADEN BALENT

Mateja REŽEK, *Med resničnostjo in iluzijo: Slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem 1948-1958*, Modrijan, Ljubljana 2005., 224 str.

Autorica M. Režek prikazuje političke promjene u Sloveniji i Jugoslaviji u vrijeme nakon sukoba s Informbiroom, obilježenog pronalaženjem posebnog jugoslaven-skog puta u komunizam, osobito uvođenjem samoupravljanja. Nagle promjene uzrokuju sporove u SKJ i razbijanje partijskog monolita, koje autorica nepažljivo imenuje prvim raspuklinama unutar komunističke stranke. (7) Naime, o prvim većim raspuklinama u vodstvu KPJ može se govoriti već u vezi s Andrijom Hebrangom (1944., 1946., 1948.).

Autorica je postavila nekoliko teza koje su u suglasju s stavom mnogih povjesničara o početnom razdoblju komunističke Jugoslavije, pa tako i Slovenije. Primjerice, takva je ocjena da je federalizam jedna od središnjih značajki nove Jugoslavije, što je iskazano i u samom nazivu države, ali Režek naglašava da su ustavna načela bila u sjeni centralizma KPJ koja je nadzirala i usmjeravala sva područja života. Vlast je isticala načelo jedinstva vlasti, a autorica upozorava na neovisnost izvršne vlasti, koja je imala pravo donošenja uredbi sa zakonskom snagom, a time i formalnu ulogu skupštine. Ovisnost sudstva od vlasti, između ostalog, dokazuje i institut sudaca laika, pa je, primjerice, u Bosni i Hercegovini još 1951. bilo 60% sudaca bez pravnog obrazovanja. Nije se poštivalo pravo da nema kažnjiva djela bez zakona koji ga određuje, a osim toga, naglašava autorica, sudovi su često jednostavno prepisivali optužnice koju su sastavljali javni tužitelji u suradnji s Udbom i partijskim komitetima. (13) Pomak prema nešto većoj neovisnosti sudstva bilo je napuštanje instituta sudaca laika početkom 1950-ih. Ranković je na Četvrtom plenumu CK KPJ 1951. utvoreno govorio o politički utemeljenim kaznenim progonima u kojima su se odluke donosile pod utjecajem lokalnih vlasti, a temeljile se na imovinskom stanju, klasnoj pripadnosti i prošlosti osuđenoga, a ne konkretnoj krivdi. Čak je 47% uhićenja, prema njegovim riječima, bilo bez temelja. (66) Međutim, Režek upozorava na ograničeni domet jačanja zakonitosti citiranjem E. Kardelja koji je rekao da sudovi moraju raditi na temelju zakona i "prema općoj liniji partijske politike". (68) Zanimljiva je izjava člana CK KPS, koji je komentirajući odnos između stručnosti i političke pravovjernosti sudaca, naglasio negativni primjer Hrvatske gdje su se reorganizacijom sudstva orijentalili samo na stručnost i natrpali sudove "s pravnicima bez obzira na to jesu li članovi Partije ili ne". (68) Prijetnju sudcima koji su se formalno pridržavali zakona ne razumijevajući revo-